

ТМ	Г. XXXV	Бр. 4	Стр. 1369-1388	Ниш	октобар - децембар	2011.
----	---------	-------	----------------	-----	--------------------	-------

UDK 316.774:342.7(497.11)»2010»

Оригинални научни рад
Примљено: 31. 8. 2011.

Дубравка Валић Недељковић
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Нови Сад

ТЕЛЕВИЗИЈСКА ПРЕЗЕНТАЦИЈА ЉУДСКИХ ПРАВА У ОДАБРАНИМ НАЦИОНАЛНИМ И РЕГИОНАЛНИМ ЕМИТЕРИМА У СРБИЈИ*

Резиме

У тексту се саопштавају резултати анализе медијског дискурса централних информативно-политичких емисија два јавна сервиса (РТВ и РТС1) и комерцијалних емитера Б92, Прва, Регионална ТВ, ТВ Јединство и ТВ Бујановац, узоркованог корпуса у новембру 2010. Кодирани су прилози у којима се на имплицитан и експлицитан начин саопштава о заштити или кршењу, односно афирмацији људских права. О људским правима објављено је највише ауторских извештаја и вести. Уочена је корелација између тема прилога и жанровске структуре. Људска права се углавном стављају у имплицитну, а не експлицитну раван текста. То значи да медијски нису транспарентна у потпуности, те да од сензибилитета аудиторјума умногоме зависи да ли ће догађај, или појава, бити препознати као део људских права, или остати на нивоу појединачног случаја, односно државне/партијске политике.

Кључне речи: људска права, телевизија, анализа медијског дискурса

dnvalic@gmail.com

* Истраживачки пројекат је подржало Министарство за људска и мањинска права Републике Србије 2010. године. Руководилац пројекта проф. др Дубравка Валић Недељковић; корпус су кодирани у оквиру пројекта ННШ мониторинг центра др Дејан Пралица, др Лаура Спариосу, магистранти Вишња Баћановић и Норберт Шинковић, новинари Радован Секулић и Небојша Паркић. Рецензенти пројекта др Јованка Матић и Првослав Плавшић. Резултати пројекта представљени су на Дан људских права 10.12.2010. у Палати Србије на Новом Београду представницима министарства Републике Србије, као и међународних организација и институција и уредницима и новинарима мониторованих медија.

"Од свега што је човек посејао,
ништа није рађало брже него мржња."
Јован Дучић¹

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Медији

Медији, без обзира на тип и време у којем делују, подједнаком жестином и страшћу заговарају истину и толеранцију, као и мржњу и прогањање, односно потпуно искључивање поједине/них друштвене/них групе/а из јавног дискурса и то увек са истим образложењем да *јавност има право да зна*. Али о томе да зна шта? Колико? На који начин? И у ком обиму? – одлучују пре свих медијски, економски и политички центри моћи. Речено не негира да ипак увек постоје и они новинари којима је професионални етички кодекс смерница у свакодневној медијској пракси.

Поље људских права је сектор на којем се тестира уређивачка политика и сензибилитет новинара за препознавање онога што би требало да буде идеја водила за медијску иницијативу у постављању неког питања на јавну агенду и отварање о томе толерантног друштвеног дијалога.

Подсетимо да се новинари, у најкраћем речено, баве догађајима, људима и појавама а повод за рубрику може бити актуелни догађај, псеудо догађај и медијска иницијатива. Критичност, балансираност и етичност уређивачке политике мери се одабиром садржаја, позиционирањем прилога унутар временског одсечка у електронским, односно просторног одсечка у штампаним медијима, затим новинарским жанром као формом презентације садржаја и на крају језичком употребом. Језичку употребу карактерише (не)толерантан избор лексике, семантике, синтаксе и дискурсних стратегија (опширније у Валић Недељковић 2007, 2010).

Јавни интерес који би ваљало да буде идеја водила медијима у одабиру садржаја који ће презентовати аудиторијуму, а тичу се, пре свега, поштовања *људских права* у разним сегментима друштвене праксе дефинише се у Закону о јавном информисању (2003), Закону о радиодифузији (2002) и Закону о слободном приступу информацијама од јавног значаја (2004).

У Закону о јавном информисању (2003) у наслову *Информисање о стварима од интереса за јавност*, члан 4. законодавац указује шта се може сматрати јавним интересом: "У јавним гласилима слободно (се) објављују идеје, информације и мишљења о појавама, до-

¹ Дучић, у: Станчев 2009, 150.

гађајима и личностима о којима јавност има *оправдани интерес да зна* (означила ДВН)". Што и није најпрецизније упутство за медије о томе који садржаји и на који начин презентовани представљају у Србији јавни интерес.

Закон о радиодифузији (2002) у поглављу Општи програмски стандарди, у оквиру наднасловоа за члан 68. иако не спомиње директно појам "јавни интерес" суштински га дефинише описно наводећи шта би се могло сматрати јавним интересом за све типове емитера: обезбеђење професионалних стандарда, слободно, потпуно и благовремено информисање, информације које служе безбедности грађана, информације које подижу културни и образовни ниво, затим да не емитују информације које могу наудити било ком сегменту аудиоријума, обезбеде синхронизацију дечијих програма.

У поглављу пет Закон (2002) је много прецизнији истичући најпре у члану 76. да РТС и РТВ као јавни сервиси грађана Србије "имају посебне обавезе у остваривању *општег интереса* (означила ДВН) у области јавног радиодифузног сервиса", и затим разрађује шта се под тим подразумева у члану 77. као и у члану 78.

У члану 77. Закона о радиодифузији (2002) се наводи између осталог и да се "Програмима који се производе и емитују у оквиру јавног радиодифузног сервиса мора да се обезбеди разноврсност и избалансираност садржаја којима се подржавају демократске вредности савременог друштва, а нарочито поштовање *људских права* (означила ДВН) и културног, националног, етничког и политичког плурализма идеја и мишљења". Што значи да је законодавац препознао управо корпус "људских права" и издвојио их као посебно значајан садржај за јавне сервисе као емитере основане од грађана, финансиране од грађана и контролисане од грађана. У члану 78. овог закона се у 11 тачака разрађују обавезе јавних сервиса с тим да се првих шест тачака суштински односи на поштовање људских права.

Како у Закону о информисању тако и у Закону о радиодифузији јасно се наводи забрана дискриминаторног писања у медијма.

У Закону о слободном приступу информацијама од јавног значаја (2004) истиче се да јавност има "оправдани интерес да зна" (члан 4) и кад се тај интерес утврди информација се мора пружити. Медији су само један од канала који такве информације могу да начине доступним свим грађанима како би могли да остварују своје основно људско право да буду информисани и да на основу тога квалитетно доносе одлуке у свим сферама јавног живота демократског друштва. Подсећамо на члан 19. Универзалне декларације о људским правима у којем се наводи да

"свако има право на слободу мишљења и изражавања. То право укључује право на слободу мишљења без туђег ометања, те право тражења, примања и преношења информација, било којим средством и без обзира на границе."

Стога се у овом закону посебно инсистира на равноправности свих медија и новинара у доступности информација. За разлику од претходна два закона у овоме се у контексту угрожености и повређивања спомињу људска права, мада не и сам појам. Наиме у члану 9. наводи се када се неће дати информације, јер могу угрозити људска права као што су живот, здравље, сигурност, правосуђе, одбрану земље, националну и јавну безбедност, економску добробит земље и државну, службену, пословну или другу тајну.

Медијско законодавство заокружено у Србији у првој деценији овог века иако за сад још непотпуно, ослања се у великој мери на сва међународна документа из ове области које је у одређеном броју ратификовала и наша земља. За ову прилику наводимо само наслове најзначајнијих: Декларација о слободи изражавања и информисања 1982, Директива о аудиовизуелним медијима и услугама 2007, Препорука о јавном радиодифузној сервису 2004, Препорука о мерама за промовисање вредности јавног сервиса на интернету 2007.²

Осим у оквиру легислативе, јавним интересом и заштитом људских права баве се и новинарски кодекси. Највидљивије је то у Етичком кодексу електронских медија Србије (Кодекс 2002).

Овај Кодекс, за разлику од неколико других који паралелно егзистирају у Србији, јасно дефинише јавни интерес у једном од 7 поглавља: тачност; праведност; лична етика; влада, политика интересне групе – независност уређивачке политике; извештавање о етничким и другим друштвеним заједницама; *јавни интерес* (Кодекс 2002, 14); однос медија према тероризму и насиљу. АНЕМ, који је иницирао писање овог професионалног сета етичких правила за новинаре електронских медија, препознао је значај заштите људских права (поглавље о извештавање о етничким и другим друштвеним заједницама (Кодекс 2002, 12–3) и дефинисао је јавни интерес што га чини веома корисним упутством за рад новинара у свакој редакцији.

Да закључимо: медији имају добру потпору у србијанском законодавству и у међународним документима, као и у етичком кодексу, да се баве људским правима као једним од најзначајнијих садржаја од јавног интереса. Не би требало изгубити из вида да медији остварују, осим информативне, још и образовну и забавну функцију и у свакој од њих теме из области људских права требало би да имају своје одговарајуће и примерено функцији место.

Људска права

“Сва људска бића рађају се слободна и једнака у достојанству и правима. Она су обдарена разумом и свешћу и треба једни другима да поступају у духу братства”;

² Сва европска документа доступна су на <http://eur-lex.europa.eu>.

"Свако има обавезе према заједници у којој је једино могућ слободан и пун развитак његове личности (Члан 1. и члан 29. Универзална декларација о људским правима УН, 10. 12. 1948)."

Из ових принципа развијени су многобројни међународни документи који су постали основ за дефинисање домаћих законодавстава земаља које себе сматрају демократским међу којима је и наша. Истовремено сваки од наведених принципа требало би трајно да буде тема на медијској агенди приоритета од јавног интереса.

За вишенационалне заједнице попут Војводине/Србије посебно је важна Оквирна конвенција за заштиту националних мањина Савета Европе. Још пре уласка у Савет Европе Савезна Република Југославија је 11. маја 2001. приступила Оквирној конвенцији за заштиту националних мањина.³ Оквирном конвенцијом је, пре свега, забрањена свака врста дискриминације на основу националне припадности и њоме се државе обавезују да, у циљу обезбеђивања пуне и стварне равноправности свих грађана, усвоје одговарајуће афирмативне мере. Оквирном конвенцијом је прописан низ права припадника националних мањина, као што су нпр. слобода мирног окупљања, слобода удруживања, слобода изражавања и слобода мисли, уверења и вероисповести, слобода изражавања своје религије или вере и установљавања верске институције, организације и удружења, слобода мишљења, право на коришћење свог језика приватно и јавно, усмено или писмено, учење матерњег језика итд. Закона о заштити права и слобода националних мањина (2002) директна је имплементација овог међународног документа код нас.

Државна заједница Србија и Црна Гора ратификовала је и Европску повељу о регионалним и мањинским језицима децембра 2005. године. Повеља се односи на образовање, судска овлашћења, управне власти и јавне службе, средства јавног информисања, културне активности и погодности, економски и друштвени живот.

Закон о заштити права и слобода националних мањина (2002), између осталог, уређује питање остваривања права на информисање на језицима мањина.

Закон о националним саветима националних мањина је донесен 2009. и уређује надлежности у области културе, образовања, обавештавања и службене употребе језика и писма.

Људска права су препозната у најзначајнијем документу Уставу Србије, али и другим законима који се баве појединим људским правима, као што су права националних заједница, право на употребу матерњег језика, право на слободу примања и давања информаци-

³ Закон о потврђивању Оквирне конвенције за заштиту националних мањина, Службени лист СРЈ – Међународни уговори, бр. 6/01.

ја, право на рад, забраном дискриминације по свим основама и тако даље. Устав Републике Србије (2006) јемчи слободу медија (чл. 50.), забрањује непосредну и посредну дискриминацију на било којој основи (чл. 21. ст. 3.), гарантује право на једнаку законску заштиту (чл. 21); затим "заштита националних мањина" дефинисана је у члану 14, "слобода мишљења и изражавања" у члану 46, "подстицање уважавања разлика" у члан 48, "право на очување посебности" чланом 79. и "развијање духа толеранције" дефинише се чланом 81.

Законом о забрани дискриминације (2009) чије доношење је изазвало контроверзну јавну дискусију у Србији која је указала на сву поларизацију политичких мњења у односу на поједине сегменте заштите људских права посебно маргинализованих група, не само да се дефинишу изрази "дискриминација" и "дискриминаторско поступање", већ се уводи Повереник за заштиту равноправности, а у поглављу VIII наводе Казнене одредбе за таква поступања. Овај закон такође прати принципе Универзалне декларације и представља добар збир одговора на питање шта је јавни интерес за медије, односно у којим доменима друштвене праксе ваља трагати за дискриминаторним поступањима како институција, тако и група односно појединаца.

У поглављу *Тешки облици дискриминације* члан 8. дефинише шта је посебно забрањено и кажњиво:

"изазивање, подстицање и распиривање националне, расне, верске и друге неравноправности, мржње, раздора или нетрпељивости; пропагирање или смишљено вршење дискриминације од стране државних органа, у поступцима пред државним органима, **путем јавних гласила** (истакла ДВН), у политичком животу, приликом пружања јавних услуга, у областима радних односа, образовања, културе, спорта и сл.."

Статут Војводине (2009) у поглављу II. Остваривање људских и мањинских права, наднаслов *Забрана дискриминације*, члан 20. наводи:

"При вршењу послова из надлежности АП Војводине, сви грађани су једнаки у правима и дужностима, без обзира на расу, пол, место рођења, језик, националну припадност, вероисповест, политичко или друго уверење, образовање, социјално порекло, имовно стање или које друго лично својство. Забрањена је свака дискриминација, непосредна или посредна, на било ком основу, а нарочито на основу расе, пола, националне припадности, социјалног порекла, места рођења, вероисповести, политичког или другог уверења, имовног стања, културе, језика, старости и психичког или физичког инвалидитета".

Према Статуту Војводине (2009) и Закону о надлежностима дефинисано је да Покрајина уређује јавно информисање са фокусом на медије на језицима националних заједница (члан 29) чиме се директно имплементира једно од основних људских права, право на употребу матерњег језика у медијима.

ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА

Циљ истраживања је био да се идентификује колико је присутна тема људских права у одабраним медијима у Србији једног просечног месеца (новембар) 2010. године, као и преовлађујући начин (дискурсне стратегије) на који медији извештавају о људским правима и маргинализованим групама.

ХИПОТЕЗА

Основна хипотеза је да телевизије у Србији било да су локалног, регионалног, покрајинског или националног домета, односно да ли су јавни сервиси, комерцијални емитери или медији локалне самоуправе, људским правима се баве спорадично и углавном на имплицитан начин. Ретко је ова тема предмет медијске иницијативе и резултат истраживања новинара одређеног догађаја, појаве или личних судбина.

МЕТОД И УЗОРАК

Метод

Основна метода коришћена у овом истраживању је квантитативно-квалитативна анализа садржаја, а добијени подаци су тумачени са становишта критичке анализе медијског дискурса. Критичка анализа дискурса се фокусира на злоупотребу моћи, односно на доминацију центара политичке и економске моћи и њене последице. Истраживаче интересује: друштвена неправда и како се она репродукује помоћу дискурса, однос дискурса и друштва, као и однос дискурса и моћи (ван Дијк 2008).

Најзначајније за мас-медије је да се истражују начини *приступа* дискурсу које регулишу они који имају моћ. У истраживањима се мора одговорити на питања: ко може да производи вести у штампаним или програме електронских медија, ко контролише *одабир догађаја и производњу вести*? Ко може да организује прес конференције које окупљају највише новинара? Чија саопштења медији преносе у целости, а чија делимично? Ко је интервјуисана, ко директно цитирана особа, а чије речи су само препричане, тачније обрађене и тако презентоване у вестима? Моћне елите најпре морају да одлуче ко може да партиципира у неком комуникативном догађају, када, где и са каквим циљем (ван Дијк 2008, 32, 36). Ова метода је посебно адекватна управо када се анализира слика људских права у медијима, јер онај који контролише медијски дискурс може индиректно да контролише јавно мњење. Из наведеног следи да они који поседују моћ најпре морају да контролишу медијски дискурс.

У квантитативно-квалитативној анализи садржаја коришћене су две јединице анализе:

1) *прилог* (од једне до друге најаве водитеља), за утврђивање форме прилога и

2) *скуп реченица* у коме један субјект кохерентно говори о једној теми, за утврђивање садржаја прилога.

Кодни протокол обухватао је 14 категорија.

Као одлике форме регистровани су: датум емитовања-објављивања, редни број и дужина прилога, жанр, повод за извештавање, аудио/визуелна презентација прилога, локација на коју се односи прилог. Као одлике садржаја регистроване су: тема/теме прилога, субјект/и као носиоци радње или става о коме се извештава, актер/и о којима говори субјект, вредновање актера, предмет става субјекта и вредносна оријентација става. Најзначајнији субјекти и актери о којима они изражавају вредносни став су регистровани по имену и презимену. Посебно за ову квантитативно-квалитативну анализу садржаја додате су и јединице које се директно односе на тему мониторинга: да ли се тема поставља у контекст заштите људских права, односно да ли су она као таква истакнута или су имплицитно присутна у датом садржају; да ли се наводи да је одређена група дискриминисана односно да ли се говори о дискриминацији?

Свака категорија садржала је прецизно разрађене елементе на основу којих је јединица анализе класификована.

Узорак

Узорак⁴ чини 7 телевизија од који су два јавна сервиса (РТВ и РТС), две националне комерцијалне телевизије (Прва и Б92), регионална комерцијална телевизија (Регионална ТВ), две локалне комерцијалне телевизије (ТВ Јединство и ТВ Бујановац). На овај начин је узорак спецификован и географски (национална, покрајинска, регионална, локална) и типом фреквенције (јавни сервис и комерцијална телевизија). Снимане су централне информативно-политичке емисије (ЦИПЕ) сваки други дан од 1. до 29. новембра 2010. У ових укупно 15 дана, с тим да је за Регионалну телевизију из Новог Пазара материјал анализиран у знатно краћем периоду, у првој половини новембра, јер нам снимци ЦИПЕ након тог датума нису били доступни. Снимљено је укупно око 2000 минута аудио-визуелног материјала.

Кодирани су само они прилози који су се односили на експлицитан или имплицитан начин на људска права и положај маргинали-

⁴ Укупан узорак чинили су 7 електронских медија, 2 магазина и 5 дневних новина. Издвојено је и кодирано укупно 215 рубрика (58 у електронским и 157 у штампаним медијима).

зованих група у друштву. Таквих прилога је у електронским медијима узорковано укупно 58 (РТС 18, Регионална ТВ 12, ТВ Бујановац 9, Б92 8, ТВ Јединство 7, РТВ 3, Прва 1). Што значи да је аудиторијум Србије, уз претпоставку да је дневно пратио све узорковане централне информативно-политичке емисије, могао у просеку да види свега три прилога посвећена људским правима и маргинализованим друштвеним групама.

КОНТЕКСТУАЛНОСТ

За квалитативну анализу медијске праксе, као и критичку анализу медијског дискурса су најзначајнији друштвено-политички, културни, контекст места, медија, теме и новинарски жанр (Валић Недељковић 1999, 23–4; 2002, 63–7). Сви наведени контексти битно утичу на новинаре при одабиру и начину креирања медијских прилога, те се тако морају укључити и у тумачење медијских аутпута.

Друштвено-политички/идеолошки контекст

Рубрика се припрема у одређеном времену означеном одређеном политичком климом и у одређеном географском простору омеђеном одређеном културом и политичким системом и његовом доминантном идеологијом који битно утичу на начин на који ће се одређена тема медијски обрадити. Новембар 2010. обележен је првенствено земљотресом у Краљеву од 03. 11. 2010, затим посетом председника Србије Бориса Тадића Хрватској, и то у два наврата током новембра (на почетку и на крају месеца), као и питањем изласка Срба на косовске изборе. Последње две теме, иако у њима људска права нису централна тема, садрже елементе који се односе на питање положаја Срба као етничке мањине на Косову и у Хрватској, али и питање положаја лица која су се вратила, а била су избегла или прогнана. Теме које су биле у врху вести из света у средишту имају жене, једна је у Мјанмару ослобођена дугогодишњег политичког заточењаштва, а друга је прва жена која је успела да се у политици позиционира на само чело државе и то у Бразилу. Ово је тим значајније јер се, подсетимо, у новембру обележавају Међународни дан борбе против насиља над женама, Међународни дан толеранције и Светски дан детета.

Културни контекст

Новинари морају имати дистанцу према сопственим и туђим “митовима” и “симболима” посебно онима који су политички инструментализовани за производњу дискриминације, ксенофобије, мизогиније и нетолерантног говора о “другом” и “другачије мисле-

ћим". У ову анализу укључени су медији са различитим културним контекстом, као што су војвођански јавни сервис који делује у углавном толерантном мултикултурном окружењу са вишејезичним и мултиконфесионалним предзнаком, или ТВ Бујановац, Регионална ТВ и ТВ Јединство маркирани јасном поделом између бошњачки оријентисаних и српских медија, као и у односу на верску различитост и то унутар исламске заједнице (присталице Зукорлића или Јусуфспахића) или међуконфесионалне (Српска православна црква и Исламска заједница).

Контекст места

Рубрике настале на месту догађаја су изворне и много аутентичније од оних преузетих од агенције или података "скинутих" са Интернета који новинари само прилагоде потребама медија за који раде. Односно, распростирање ТВ сигнала директно утиче и на одабир емитованих садржаја. То значи да локални емитери имају другачију агенду од националних.

Контекст жанра одређеног медија

Контекст жанра одређеног медија (у овом случају ТВ) битно одређује начин селекције актера друштвене праксе који ће бити коришћени као извори, примарни или секундарни, у креирању рубрике, затим степен аналитичности приступа у њеном реализовању, опрема рубрике. Телевизија захтева видео покривање сваког изговореног текста. Она је веома погодан медиј, мада на први поглед не изгледа тако, када се жели сакрити извор информације, односно заштити идентитет информанта. Ауторима су на располагању различите могућности изобличавања слике и гласа, а да се ипак задржи аутентичност и да аудиторијум буде уверен да особа о којој се говори заиста и постоји у реалном животу. Поређења ради, у радијској презентацији садржаја, а посебно у скривању идентитета информанта у штампаним медијима, присутна је увек оправдана сумња да ли је "лик" измишљен за потребе текста или заиста постоји.

Контекст теме

Контекст теме битно утиче на језичке изборе. Језички избори у темама које се односе на веома осетљиве области друштвене праксе морају бити веома пажљиво одабрани да не би били дискриминаторски. Људска права су изразито осетљиво подручје тако да на медијску обраду тема из те области утичу директно сви претходно наведени контексти, а стереотипи и предрасуде су експлицитна опасност у креирању рубрика.

АНАЛИЗА И КОМЕНТАРИ

Људским правима су се у посматраном периоду националне и регионалне телевизије бавиле, може се рећи, спорадично (укупно је емитовано 58 рубрика), иако је у друштву за тим постојала потреба и у дневним догађајима, а посебно када је реч о медијској иницијативи.

Медијски садржаји о људским правима позиционирани су у рубрикама "унутрашње политике" и "спољна политика". Ни у једном примеру није постојао део емисије који је посебно најваљен као блок о људским правима, па ни у данима када се обележавао Међународни дан борбе против насиља над женама, Међународни дан толеранције и Светски дан детета. Уређивачки концепти посматраних медија нису препознали те датуме као релевантне за издвајање тема насталих овим поводима на основу медијске иницијативе у посебан блок у ЦИПЕ. То значи да питања људских права за одабране телевизије у Србији тог новембра 2010. нису прешла информативни праг, односно задовољиле било који од десет фактора Галтунга и Ружа (детаљније у Валић Недељковић 2007, 19–20) да би се њима новинари посебно бавили и то на експлицитан начин. Истовремено ни политички, односно економски центри моћи нису тим поводом реаговали псеудо-догађајима који би медијима били иницијални подстицај за бављење питањима дискриминације маргинализованих друштвених група, а посебно жена и деце.

Категорије анализе садржаја

Новинарски жанр. Уобичајено је да ЦИПЕ негују три, највише четири, новинарска жанра (Матић 2007а, 2007б, 2008а, 2008б): вест, ауторски извештај са или без цитата, тематски прилог (у овом случају телевизијски пакет) и интервју (теренски или студијски). Истраживани корпус представљен у овом раду не одступа од реченог.

Ваља додати и то да су, када је телевизијска презентација садржаја у питању, вести углавном преузете од агенција, али се ретко наводи које. Ауторски извештаји са цитатима се сматрају добрим стандардом и у свим посматраним телевизијама задовољене су основне карактеристике тог жанра. Телевизијски пакети као резултат медијске иницијативе која подразумева ограничено новинарско истраживање појаве или делатности особа користе се као медијски "одговор" на догађај или одређени датум, а у последње време гост у студију с поводом је незаобилазни део ЦИПЕ. Обавезно је гост у студију Б92, РТС 1, али и на другим телевизијама у оквиру ЦИПЕ и у локалним телевизијама, али спорадично, као што је то на пример ТВ Бујановац. Чешћи су интервјуи уживо него снимљени. Интервјуисани у студију су најчешће представници власти, међународни представници, односно представници НВО када спроводе акције које су друштвено-политички оправдане (борба против дроге, ТВ Бујано-

вац). Дакле, они који у друштву имају моћ, а тиме и медијску шансу да аудиторijуму саопштавају своје ставове.

РТС 1 у посматраном периоду имао је о људским правима 18 прилога, од тога највише ауторских извештаја (33,3%) и ТВ пакета (33,3%), на другом месту по учесталости биле су вести (27,8%), а коментара свега један. Може се сматрати да је жанровска понуда РТС1 балансирана и очекивана.

ТВ Војводине, јавни сервис изразито мултикултурне средине, која би по природи ствари морала да се бави људским правима, у посматраном периоду је емитовала само три рубрике: једну изјаву, један извештај и, такође, један тв пакет. На основу свега три прилога тешко је уочити било какве трендове у уређивачкој политици.

Исто је и са Првом телевизијом, национални канал, која је емитовала у посматраном периоду само једну изјаву на основу који се не може говорити о жанровској структури.

Б92, изразито информативан национални ТВ канал са јасном уређивачком политиком која се фокусира на тонске извештаје, интервјуе са поводом у студију и истраживачку медијску иницијативу у оквиру ЦИПЕ, у овом периоду имала је 8 прилога. Доминантни су били извештаји, један интервју у студију који се имплицитно бавио и људским правима и једним тв пакетом који је у суштини најављивао специјалну емисију о појави коју истражује. Б92 негује само-промоцију у оквиру ЦИПЕ, као модел уређивачке политике за који се све више комерцијалних телевизија опредељује, иако се то не би могло сматрати баш сасвим моделом добре праксе, имајући у виду чињеницу да је било какво рекламирање у информативној форми и делу програма који није обележен као ЕПП неприхватљив и законом недозвољен.

Регионална телевизија Нови Пазар у првој половини новембра емитовала је 12 прилога који су били везани за људска права, од тога је било највише ауторских извештаја (83,3%), а остало су биле вести (16,3%). Ова телевизија, према доступном материјалу, негује информативност и праћење догађаја на терену. Извештаји су у форми коју захтевају перформансе телевизије.

Локална Телевизија Јединство бавила се само извештавањем са догађаја (7 ауторских извештаја). Не може се рећи да је жанровска разноврсност нешто што обележава рад ове медијске куће.

На ТВ Бујановац емитовано је 9 прилога од тога 4 вести (44,4%) и 4 (44,4%) ауторска извештаја и 1 интервју (11,11%) са председником Општине, који је медијски инициран, док су остали прилози извештавање о актуелним догађајима.

Тема прилога

Варијабле понуђене у кодном листу за идентификовање теме којом су се новинари у анализираном периоду бавили у својим при-

лозима су биле: заштита људских права у Србији (институционална заштита, механизми, политике, деловање институција); угроженост људских права у Србији; положај одређених група, ситуација у којој се налазе (ово се односи и на приказ појединачних случајева); приказ неке од маргинализованих група или припадника/ца; догађај везан за насиље; насиље као тема и друго.

Уочено је да је тема људских права у овом корпусу била ситуирана и у блоку унутрашње и у блоку спољне политике, јер су догађаји наметали таква уређивачка одређења.

О људским правима чешће је говорено у подтексту и на имплицитан начин него што је јасно истакнуто да се новинар-новинарка баве заштитом или кршењем неког од права човека. Подсетимо да су најосновнија: право на живот, слободу и сигурност личности; право на учествовање у управљању јавним пословима непосредно и посредно; право на слободно ступање у брак; право на једнаку заштиту пред законом; право на образовање; право на запослење, плаћене празнике, заштита од незапослености и социјална сигурност; право на пуно учешће у културном животу; слобода од тортуре или свирепог, нехуманог третирања или казне; слобода изражавања и мишљења, уверења и вероисповести.

Сама синтагма људска права веома ретко је употребљена и то углавном као флоскула, а не као појам који има озбиљну суштину. Чак и у дане када се у новембру обележавала заштита неког од људских права није јасно наведено о којем праву је реч и да је уопште реч о томе.⁵

РТС 1 у ЦИПЕ објавио је највише прилога о промоција људских права и афирмативне акције (22,7%), потом 18,2% о заштити људских права у Србији (институционална заштита, механизми, политике, деловање институција); затим 13,6% о угроженост људских права у Србији, положају одређених група, ситуацији у којој се налазе; исто толико и о догађају везаном за насиље; међународним догађајима који нису везани за Србију (9,1%); и на крају, најмање о положају Срба у региону, на Косову, Мађарској (4,5%).

Издвајамо само неколико појединачних примера. У спољно-политичком блоку РТС1 објавио је две вести које се односе на људска права. Једна се тиче афирмације учешћа жена у процесима одлучивања и политичком односно јавном животу – о првој жени председници Бразила. Друга вест је била много јасније везана за заштиту људских права, јер је обрађивала ослобађање политичке затворенице Аунг сан Су Ћи (Aung San Suu Kyi) која се у Мјанмару бори за заштиту људских права и због тога је провела у кућном притвору више

⁵ Међународни дан борбе против насиља над женама, Међународни дан толеранције и Светски дан детета.

од 16 година (од 10. јула 1995 године), добитница је Нобелове награде. У овом случају реч је о кршењу слобода од тортуре или свирепог, нехуманог третирања или казне, као и слобода изражавања и мишљења, уверења. Међутим, новинари су пропустили то да наведу у прилогу посвећеном ослобађању Аунг сан Су Ћи. Ова вест по својој важности заслужила је много озбиљнији приступ него што га је тој теми РТС1 придао.

Доминирала је у посматраном периоду, такође и тема положаја Бошњака, као и прослављање Курбан Бајрама. У прилозима је суштински афирмисано право на живот, слободу и сигурност личности без обзира на расу и нацију којој припадају, као и слобода изражавања и мишљења, уверења и вероисповести. Међутим, РТС1 се зауставио само на изјавама и честиткама верницима поводом овог веома значајног исламског празника.

РТС је једина телевизија која је емитовала прилог о протесту припадника бугарске националне мањине у Босилеграду. Национални јавни сервис је посветио пажњу различитим друштвеним групама и заштити различитих врста права, али ипак доминирају рубрике о општим људским правима (42,1%) што никада посебно не може да апострофира да није спровео одговарајуће мере друштвене бриге.

Афирмативне акције и промоција људских права се односи на прилоге о акцијама и конкурсима УНИЦЕФ и Европске Уније за програме за децу са сметњама у развоју, као и неколико медијски иницираних прилога који су овој акцији претходили, а односе се на начин живота и ситуацију са којом се суочавају деца са сметњама у развоју, њихови родитељи или хранитељи. Тиме се суштински подстиче афирмативна акција да су људска права и дечја права.

РТВ је у посматраном периоду емитовала свега три прилога. Издваја се извештај са догађаја одржаног на Међународни дан борбе против насиља над женама у Скупштини Србије. Реч је била о улози медија у борби против насиља над женама. Радио Телевизија Војводине је једини медиј чији је извештај са овог догађаја регистрован у корпусу. Ово је уједно и једини прилог РТВ у којем је главна тема људска права.

Други прилог је афирмативног типа у којем се истиче да нема мултиетничких сукоба на територији Покрајине, што је у сваком случају недовољно за испуњавање мисије овог јавног медија који би у фокусу морао стално да има управо заштиту људских права са становишта афирмације права мањина. Јавном сервису Војводине од самог оснивања указује се да недостатак прилога о мултиетничном карактеру Војводине не представља добру уређивачку политику. Подсетимо да је РТВ мониторован тим Новосадске новинарске школе континуирано од 2006. до 2010. у оквиру пројекта "Трансформација државноцентричне Радио-телевизије Нови Сад у Јавни сервис Војво-

дине"⁶ који је подржавао секретаријат за информације ПИВ. У сваком од извештаја је управо констатовано да се РТВ не бави у одговарајућој мери мултикултурализмом и заштитом људских/мањинских права.⁷

Национални емитер профилисане уређивачке политике ка истраживању контроверзних тема Б92 јесте телевизија од које се очекивао много озбиљнији приступ темама везаним за људска права, а не само прилог у којем се рекламира сопствена продукција о СПЦ и људским правима и реакција на параду поноса. Б92 је објавио подједнак проценат (25%) рубрика посвећених и угрожености људских права у Србији и догађајима везаним за насиље. Заштити људских права и приказивању маргинализованих група посветили су по 12,5% прилога.

Прва телевизија у време овог истраживања била је још сасвим нов национални медиј у српском етру, али чињеница да је у то време објављена само пренесена изјава министра полиције Ивице Дачића о томе како су у последње време спречени покушаји преласка преко границе више лажних азиланата, где он каже и како су то "углавном Роми и Албанци који хоће да напусте земљу", не може се сматрати одговарајућом уређивачком праксом.

Регионалне и локалне телевизије су емитери који би требало да препознају и укажу на конкретне облике и примере кршења људских права у сопственој средини. То јесте најтеже, јер су политички и економски центри моћи веома утицајни и препознатљиви у мањим срединама, али је стога и најнеопходније за развој демократских процеса.

Већина прилога Регионалне ТВ из Новог Пазара се односи на афирмацију или активности које унапређују људска права, а не толико на приказивање постојећег стања. Чак 33,3% рубрика посвећено је активностима домаћих НВО; такође висок проценат, по 26,5% прилога, посвећено је угрожености људских права у Србији и појединих друштвених група, као и афирмативним акцијама за побољшање људских права; а свега 13,3% институционалној заштити људских права.

Телевизија Јединство фокусира се на две категорије: 57,1% рубрика посвећено је угрожености људских права у Србији, положа-

⁶ Ауторка и шефица пројекта Дубравка Валић Недељковић.

⁷ Подаци доступни на сајту ННШ (novinarska-skola.org.rs) и публикацијама ННШ из едиције Медијске сфере: 1. *Јавни сервис Војводине: мониторинг трансформације радио-телевизије Нови Сад у Јавни сервис Војводине 2007*, књига 1, Нови Сад; 2. *Медији о свакодневици: мониторинг Јавног сервиса Војводине и регионалних телевизија 2008*, књига 2, Нови Сад; 3. *Кандидаткиње: мониторинг присуства жена кандидаткиња у медијима током предизборне кампање за локалне и покрајинске изборе 2008*, књига 3, Нови Сад и 4. *Медијски скенер РТВ Војводине кроз изборни мониторинг, уз програмске шеме националних емитера и дневнике "Новосадских разгледница" 2009*, књига 4, Нови Сад.

ју одређених група, ситуацији у којој се оне налазе и 42,9% активно-стима домаћих НВО.

У ТВ Бујановац доминирају прилози о заштити етничких и верских мањина, у 5 од 9 прилога, а тема је најчешће питање заштите људских права.

Група о чијим се правима у рубрици обавештава јавност

Ово је последња категорија о којој у овом раду саопштавамо резултате истраживања, а које по обиму и слојевитости знатно премашује оквиру једног текста. У оквиру ове категорије кодексом су понуђене следеће варијабле: грађани уопште, особе са инвалидитетом, етничке и верске мањине, жене, деца, деца са сметњама у развоју.

РТС се у посматраном периоду највише бавио етничким и верским мањинама (33,3%), што је разумљиво јер су догађаји наметали такво опредељење (Курбан Бајрам), затим децом са сметњама у развоју (27,8%) и женама (22,2%). Све наведен групе су у суштини биле предвидљиве, јер су о њима новинари јавног сервиса говорили на међународни дан који им је посвећен. Дакле, мало праве новинарске иницијативе и континуитета у праћењу питања из корпуса људских права.

Иако је у прилозима било речи о различитим друштвеним групама, на РТВ су се они односили на оствареност њихових права уопште и није било фокусирања на појединачна питања.

Б92 се фокусирао на ЛГБТ популацију (37,5), затим на етничке и верске мањине (25%), исто толико и на житеље руралних подручја и на Роме (12,5). Понуда ове телевизије се у избору група којима посвећује медијску пажњу разликује од осталих узоркованих овим истраживањем.

Регионална ТВ је показала бољи сензибилитет од осталих националних телевизија, јер је извештавала о инклузивном музеју за особе са инвалидитетом, семинару посвећеном информисаности жена о трговини људима, семинару о људским правима у контексту права као предуслова демократије. Доминирале су варијабле грађани и етничке и верске мањине (по 33,3%).

ТВ Јединство, такође из Новог Пазара, усредсредила се на штрајкове инвалида рада предузећа „Искра метал“.

Ваља, на крају, истаћи да готово у свим посматраним телевизијама најчешће о људским правима говоре представници власти, републичке и локалне, и НВО, дакле они актери друштвене праксе који имају моћ и могућност доношења одлука. Угрожени су о својим статусу говорили у тек око 18% рубрика.

Доминирајуће дискурсне стратегије

У посматраном корпусу, како у текстовима новинара, тако и у директним цитатима актера друштвене праксе, није уочен отворени

дискриминаторски однос према маргинализованима, нити говор мржње. Уочено је неколико прототипичних дискурских стратегија када су људска права у фокусу новинарског текста, а које не доприносе њиховој афирмацији: (а) инструментализација теме људска права; (б) конкретан догађај или појава у фокусу, а не људско право; (в) стратегија "поштапалице"; (г) стратегија "пропуштена медијска прилика"; и (д) стратегија "искључивања/изневереног очекивања".

Ови модели не чине људска права транспарентним у јавном дискурсу, те тако и не доприносе њиховој промоцији.

(а) Преовлађујућа дискурсна стратегија је "инструментализација теме људска права" јер се она приказују, пре свега, као политичко, а не и као опште-друштвено питање. Пример:

Б92 25. 11. 2010. објављује да је "Снежана Маловић згрожена", јер текст оптужнице против Светлане Ражнатовић стоји два месеца у фијоци државног тужиоца због "политичких притисака".

(б) Стратегија "конкретан догађај или појава у фокусу, а не људско право". Догађаји и појаве који су суштински предмет људских права јесу основни садржај рубрике, али се експлицитно не наводи да је реч о "људским правима", као да то уопште није важно, већ је у фокусу конкретни догађај односно појава кршења или афирмисања права појединца.

Пример 1:

РТС 1 13. 11. 2010. Извештај о боравку Сержа Брамерца, главног тужиоца Хашког трибунала, у Београду сведен на техничка питања како ухапсити и суду предати генерала Ратка Младића и шта са Рамушем Харадинајем. Не помиње се зашто се инсистира на изручењу лица која се траже, тачније да су кршила основна "људска права".

Пример 2:

ТВ Бујановац 26. 11. 2010. Интервју са председником општине који образлаже зашто није одржана седница Скупштине и формирана мултетничка власт у Бујановцу, иако је потписан споразум међу представницима различитих националних заједница. Инсистира се на техничким питањима због којих је одложена седница Скупштине (неки одборници су на службеном путу). Новинарка не пита градоначелника, а градоначелник није осетио потребу сам да објасни шта ће подразумевати мултетничка власт и како ће допринети заштити "људских права" због којих је и формирана.

(в) Стратегија "поштапалице". Експлицитно се наводи синтагма "људска права", али само као појам без елаборације. Пример:

В92 9. 11. 2010. Гост ЦИПЕ Венсан Дежер, представник ЕУ у Србији, говори о реформи судства и избору судија наводи само да су тада "нарушена људска права" нетранспарентним поступком, али не улази у објашњење на који начин. Новинарка је пропустила да постави питање и пружи прилику саговорнику да детаљније појасни шта је под "нарушавањем људских права" мислио.

(г) Стратегија "пропуштена медијска прилика" односи се на то да се поводом одређених датума или празника објављују изјаве и/или честитке политичара и државних структура, али се не говори тим поводом и о основном људском праву које тај празник обично промовише.

Пример 1:

РТВ Војводине 13. 11. 2010. објавила је вест да је посланик Риза Хаљими тражио да се одложи заседање Скупштине Србије на Курбан Бајрам, јер је то учињено и претходне године на захтев посланика националних мањина на Божић по Грегоријанском календару. Пропуштено је да се наведе да је у питању заштита "верских права".

Пример 2:

Регионална ТВ и ТВ Јединство из Новог Пазара 15. 11. 2010. Све телевизије, а посебно новопазарске, простор и време у ЦИПЕ издвојиле су за набрајање имена државних функционера и политичара који су честитали верницима Курбан Бајрам. Честике су садржале искључиво жељу да се празник "проведе у миру са породицом и пријатељима уз богату трпезу!". Осим тога, блок о празнику ове две ТВ садржи плакат вести о верском програму поводом празника, односно рубрике које се баве понудом на пијацама за припрему традиционалних празничних јела. Празник је у медијској презентацији изгубио суштину, а то је право на слободно испољавање својих верских убеђења, свео се само на "богату трпезу".

(д) Стратегија "искључивања/изневереног очекивања" подразумева да се о људским правима није говорило на партијским конвенцијама на којима се саопштавао програм одређених странака. Пример:

Б92 5.11.20010. Прослава другог рођендана Српске напредне странке. Присутно 30000 особа и гостију из дипломатског кора и домаћих политичких странака. Томислав Николић у свечаном обраћању истичући правце деловања странке инсистирао на лошој приватизацији, а није ни једном споменуо људска права.

ЗАКЉУЧАК

У посматраном корпусу, новембар 2010, у централним информативно-политичким емисијама два јавна сервиса (РТВ и РТС1) и комерцијалним емитерима Б92, Прва, Регионална ТВ, ТВ Јединство и ТВ Бујановац, о људским правима објављено је највише ауторских извештаја и вести, што указује на то да медији ретко истражују да ли се довољно поштују људска права. У највећем проценту говорило се о мањинским правима етничких и верских заједница, затим жена и ЛГБТ популације, као и о правима особа са инвалидитетом. Недовољно је било извештавања о људским правима и њиховој заштити у контексту европских интеграција, недостајали су прилози о стандардима Европске Уније у овој области. Медијска агенда није била подједнака. На пример, Радио Телевизија Србије највише је пажње по-

светила инклузији деце са сметњама у развоју, ТВ Јединство и Регионална ТВ извештавале су о активностима које спроводи НВО. Велики проценат прилога односи се на људска права уопште. О људским правима у медијима најчешће говоре представници власти. Селектовани медијски садржаји су представљени као унутрашње политичко питање а не као општедруштвени феномен. У већини случајева људска права приказана су из угла социјалних проблема, социјалне инклузије и друштвених односа и ситуација. Уочено је да су медији дали шансу, иако не у довољној мери, да о својим правима и положају говоре припадници маргинализованих група, што их чини ипак видљивима на јавној сцени. НВО су препознате као значајан партнер у скретању пажње на кршење људских права, али и као носилац активности за њихово унапређење.

У посматраном корпусу уочене су и преовлађујуће дискурсне стратегије, како код новинара, тако и код саговорника. У најкраћем речено, људска права се углавном стављају у имплицитну, а не експлицитну раван текста. То значи да медијски нису транспарентна у потпуности, те да од сензибилитета аудиторјума умногоме зависи да ли ће догађај или појава бити препознати као део људских права или остати на нивоу појединачног случаја, односно државне/партијске политике.

ЛИТЕРАТУРА

- Валић Недељковић, Дубравка. 1999. *Радијски интервју*. Београд: Задужбина Андрејевић.
- _____. 2007. *О новинарству и новинарима*. Нови Сад: Новинарска библиотека, Филозофски факултет.
- _____. 2010. Стратегија нетолерантног говора медија. У *Медијска култура* 1: 199–213.
- Van Dijk, Teun. 2008. *Discourse and power*. New York: Palgrave Macmillan.
- Етички кодекс електронских медија*. 2002. Београд: АНЕМ.
- Закон о јавном информисању*. 2003. Београд: Службени гласник РС, бр. 43/2003, 61/2005 и 71/2009.
- Закон о радиодифузији*. 2002. Београд: Службени гласник РС бр. 42/2002, 97/2004, 76/2005, 62/2006, 85/2006, 86/2006 и 41/2009. Види: чл. 110. Закона – 79/2005-45.
- Закон о слободном приступу информацијама од јавног значаја*. 2004. Београд: Службени гласник РС бр. 120/2004, 54/2007, 104/2009 и 36/2010.
- Закон против дискриминације*. 2009. Београд: Службени гласник РС бр. 22/2009.
- Закон о националним саветима националних мањина*. 2009. Београд: Службени гласник РС бр. 72/2009.
- Закона о утврђивању надлежности АП Војводине*. 2009. Београд: Службени гласник РС бр. 99/2009.
- Матић, Јованка. 1996. Компаративна анализа медијске презентације људских права. У *Људска права као тема у јавности*, 9–35. Београд: Београдски центар за људска права и Центар за антиратну акцију.

- _____. 2007a. Информативни програм јавног сервиса Војводине – истраживачки налази. У *Јавни сервис Војводине: мониторинг трансформације Радио-телевизије Нови Сад у Јавни сервис Војводине*, књига 1, 11–30. Нови Сад: Новосадска новинарска школа.
- _____. 2007б. Извештавања јавног сервиса Војводине о изборној кампањи. У *Јавни сервис Војводине: мониторинг трансформације Радио-телевизије Нови Сад у Јавни сервис Војводине*, књига 1, 75–100. Нови Сад: Новосадска новинарска школа.
- _____. 2008а. Мониторинг радио и ТВ програма јавног сервиса Војводине 2006–2007. У *Медији о свакодневици: мониторинг Јавног сервиса Војводине и регионалних телевизија*, књига 2, 15–31. Нови Сад: Новосадска новинарска школа.
- _____. 2008б. Недељни информативни ТВ магазини Радио-телевизије Војводине на језицима мањина. У *Медији о свакодневици*, мониторинг Јавног сервиса Војводине и регионалних телевизија, књига 2, 32–47. Нови Сад: Новосадска новинарска школа.
- Станчев, Татјана, прир. 2009. *Мала ризница мудрости*. Београд: Логос Арт.
- Статута АП Војводине*. 2009. Нови Сад: Службени лист АП Војводине бр. 17/2009.
- Универзална декларација о људским правима УН*. Усвојена и проглашена Резолуцијом 217 (III) 10. 12. 1948.
http://veraznanjemir.bos.rs/index.php?page=medu_instrumenti_ljudskih_prava&lang=srp&subaction=showfull&id=1248796012&archive=&start_from=&ucat=14&page=medu_instrumenti_ljudskih_prava
- Устав Републике Србије*. 2006. Београд: Службени гласник РС бр. 98/06.

Dubravka Valić Nedeljković, Novi Sad

THE TELEVISION PRESENTATION OF HUMAN RIGHTS ON SELECTED NATIONAL AND REGIONAL BROADCASTERS IN SERBIA

Summary

The article reports on the analysis of media discourse of the central political news programs of two public service broadcasters (RTV and RTS1) and commercial broadcasters B92, First, Regional TV, TV Unity and TV Bujanovac, sampled in November 2010. Reports that are included in this analysis, were implicitly and explicitly related to protection, violation, or affirmation of human rights. Majority of reports on human rights were authors reports and news. There was a correlation between the topics of reports and generic structure. Human rights are generally placed in an implicit rather than explicit plain text. It means that the media are not fully transparent, and that the sensibilities of the audience depend largely on whether the event or phenomenon is recognized as a human rights issue, or remains at the level of individual case, that is, state / party politics.

Key Words: human rights, television, media discourse analysis.